

Els Burgans

Repassem els trets característics de la unitat de paisatge Burgans, un territori amb molta història que ocupa les comarques del Baix Ebre i la Ribera d'Ebre.

Reportatge d'El Temps

ALBERT FARNÓS, ESCOLA D'ART I DISSENY DE TARRAGONA

Els Burgans, també anomenat pla del Burgar, és una fossa tectònica ocupada per un mosaic de cultius i per un mosaic agroforestal alhora, ja que hi ha moltes clapes de massa boscosa que s'intercalen entre les parcel·les amb producció. Aquesta unitat de paisatge té un gran patrimoni cultural i natural. S'hi troben coves, jaciments, murs de pedra seca, masos, camins ramaders i oliveres centenàries.

Evolució històrica del paisatge

La unitat Burgans històricament ha estat molt poc estudiada. Es fa difícil imaginar

que una terra tan poc productiva tingui restes de poblaments des del paleolític, però així ho demostren els jaciments de la Moleta Rodona (Rasquera), Sors-les Pedres (Ginestar-Rasquera), alguna troballa al pla del Burgar i les pintures d'art rupestre llevantí de Cabrafeixet (el Perraló), les quals tenen una relació directa amb els jaciments anteriors.

La romanització va comportar un canvi de model, basat en les explotacions agràries tipus villae. Es van abandonar els hàbitats aturonats i s'establiren els nous poblaments a les zones planes, a tocar del riu Ebre. Els principals cul-

tius de l'època eren els cereals, l'olivera i la vinya. En aquest període hi havia dues grans vies: la suposada llerda-Dertosa i la Via Augusta, les quals passaven pel límit oest i est de la zona estudiada.

Els segles posteriors, del XIII fins al XVI, es repoblà el territori i es produí la colonització agrària, durant la qual s'ampliaren les zones agrícoles i les ramaderes. L'efecte d'aquesta expansió a la unitat fou escassa, ja que la influència, per una banda, de l'Ebre i, per l'altra, de les infraestructures que ocupaven el vessant mediterrani, conjuntament amb els reduïts cens d'habitants de les contrades,

El pla del Burgar o Burgans es caracteritza per tenir bona part de la superfície cultivada.

SABIES QUE...

LUOGHI DE VALORE

La Fondazione Benetton Studi Ricerche, fundació italiana dedicada al coneixement, la gestió i el disseny del paisatge, organitza des del 2006 la iniciativa Luoghi di Valore. Inspirat en els principis del Conveni europeu del paisatge, Luoghi di Valore pretén aprofundir en el lligam entre les persones d'una comunitat i els seus paisatges i, al mateix temps, afavorir la presa de consciència a l'entorn de la necessitat que tothom, independentment dels seus orígens socials i culturals i de les necessitats quotidianes, s'impliqui en la preservació i la gestió del paisatge. Consisteix en una convocatòria anual en la qual es demana a la població de la província de Treviso que descriu els llocs d'aquesta geografia que considera de valor, n'aporti fotografies i expliqui per què els considera importants. La idea no és identificar exclusivament els paisatges bonics sinó aquells que tenen importància per a la població, els que tenen una càrrega simbòlica i emocional. El material rebut s'exhibeix públicament i es fan diverses sessions informatives i de debat. En totes les edicions celebrades fins ara, la iniciativa ha despertat un gran interès, com ho demostra la nombrosa participació en les convocatòries, les exposicions i les sessions relacionades.

no permeteren un desenvolupament i una expansió agrícola dels Burgans tan accentuats com en altres espais veïns.

Durant els segles XVI fins al XVIII, a Rasquera es cultivava l'ordi, el safrà, les moreres i el garrofer. Així mateix, durant aquest període abundà la clàssica trilogia mediterrània de blat, vi i oli. Sembla que els cultius i les plantacions se situaven, principalment, a les terrasses fluvials i en algun fons de vall. És a partir del segle XVIII quan comença la gran rompada del territori.

A la primeria del segle XIX hi havia terra campa, terra de sembradura, horts,

camp d'olivers i d'ametllers. La població se sustentava, bàsicament, amb l'agricultura i la ramaderia. Posteriorment, entrat el segle XX, les plantacions de vinya i d'olivera veieren reduïda la seva superfície de la mateixa manera que la dels cereals. Per contra, l'ametller va anar augmentant-la fins a la darrerria del segle XX. Així mateix, hi hagué avellaners, garrofers i figueres. Aquests es distribuïen en petites extensions de conreu arbori, barrejat amb vinya i cereals. El policultiu, oliveres, fruiters de secà i vinya i cereals entre ells, per exemple, va ser el paisatge dominant durant els dos primers terços del segle XX.

Els Burgans van ser i continuen sent terrenys de pas. Això significa que les connexions territorials sempre hi han estat. La ramaderia va ser molt freqüent a l'espai fins al darrer terç del segle XX, tal com ho demostra la retícula de lligallos o camins ramaders que encara queda a la zona. Entre els més importants cal destacar la collada del lligallo Major o lligallo Reial al sud de la unitat. El gran entramat de camins ramaders que travessen la unitat tant de nord a sud com d'oest a est demostra la importància d'aquest territori com a connector dels ramats entre les terres d'interior de la península i el litoral. Hi ha molts documents on queda palès que l'aprofitament pel pasturatge en aquests terrenys donava beneficis als diferents indrets de la zona.

Pel que fa al paisatge construït, els Burgans no presenta cap nucli de població estricta. Tot i això, hi ha una elevada densitat de masos que daten de l'època de l'expansió del cultiu en aquest espai. Al nord de la plana hi ha més edificacions que al sud. Aquest patrimoni es caracteritzava per cases de planta baixa més una amb coberta inclinada, que tenien annexat un estable o una paridora per al ramat i sovint incloïen una cisterna, un pou i un forn. Tot i ser un indret amb masos força poblats des del final del segle XVIII fins al principi del XX, la crisi agrària que hi hagué després de la Guerra Civil, sumada a la gelada del 1956, va obligar molts dels pobladors a traslladar-se a viure als pobles més propers, com el Perelló i Rasquera, o a altres zones del país on es necessitava mà d'obra a les indústries. Així, molts d'aquests masos van quedar deshabitats. En l'actualitat, se n'observa algun de restaurat com a segona residència.

El paisatge d'ara

La composició paisatgística actual de la unitat Burgans, rodejada per les serres de Cardó i el Boix i les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, està determinada per les dinàmiques agràries i forestals, majoritàriament per conreu d'oliveres i de fruiters. Els Burgans són una fossa tectò-

Els masos són el principal element construït de la unitat. A la dreta, el parc eòlic de la Collada a la plana del Burgar.

nica amb uns pendents suaus cap al centre i en direcció el riu Ebre. Aquesta configuració i el fet que pel centre d'aquesta plana hi passa una carretera (TV-3022) molt utilitzada pels vehicles que baixen per l'eix de l'Ebre fa que el paisatge de les planes tingui una visibilitat elevada.

Els conreus arboris, junt amb la vinya i els cereals, ocupen gairebé la meitat de la superfície total, i a les zones més properes al riu Ebre i als barrancs abunden els fruiters de fruita dolça. Com a la resta de territori ebrenc conreat, el parcel·lari es caracteritza per tenir unes mides molt petites. Això ha permès un paisatge rural on es donen diferents tipus de conreu en un espai molt reduït. Així, en una superfície considerablement petita s'hi poden observar: oliveres, vinya, ametllers, pressequers, garrofers i cereals. Són terrenys planers, de secà, on és difícil extreure aigua del subsòl. Aquestes característiques propicien un paisatge sense gaires transformacions.

Tot i això, els canvis d'ús agrícola han estat freqüents al llarg de les darreres dècades, incitats pel mercat agrícola. Una de les dinàmiques més rellevants per al sector agrícola i per al paisatge ha estat la introducció del reg de suport a gairebé la meitat de la superfície agrícola de la plana.

Així mateix, i com un altre element estructurador del paisatge actual dels Burgans, hi trobem els murs de pedra seca, que fan la funció de retenir el sòl i de delimitar propietats. L'abandó de terrenys de secà comporta la degradació del patrimoni de pedra seca per falta de manteniment. Aquesta dinàmica apareix principalment a les vores dels barrancs, allí on el pendent és més pronunciat i on es fa més difícil la mecanització. També s'hi observa l'efecte contrari, ja que hi ha petites parcel·les que han estat rompudes durant els darrers anys i que ara es cultiven.

El fet que hi hagi forest, un clima sec i càlid i terrenys abandonats ha fet aparèixer molt de pi blanc amb altres espècies heliòfiles com el romaní, la farigola i el llentiscle. El resultat és un augment

ALBERT FARNÓS, ESCOLA D'ART I DISENY DE TARRAGONA

del risc d'incendis en aquest espai. De fet, en els últims deu anys petits incendis han anat proliferant fins a arribar a cremar unes cent hectàrees.

Als espais més pròxims a les serres de Cardó o a les muntanyes de Tivissa, el sòl forestal ocupa gairebé el 50% de superfície restant. Hi trobem brolles de romaní (i timonedes), amb foixarda i bufalaga. Entre els conreus, a les parts de cota més baixa de la unitat, hi ha multitud de peti-

tes clapes de pinedes de pi blanc amb sotabosc de brolles calcícoles.

L'element principal construït de la unitat són els masos i les casetes, distribuïts de manera disseminada. La gran majoria són masos que, com hem dit, actualment es troben en desús. Per una banda, alguns es troben en una situació de degradació, a causa del seu abandonament, i per l'altra, alguns han patit reformes que a vegades no s'adeqüen a les tipologies tradicionals de l'espai.

L'altre element present en aquest paisatge són els parcs eòlics de Colladetes i les Calobres, que van començar a produir energia a partir de 1999 i 2001, respectivament. El 2008 es va construir el parc eòlic de la Collada.

Els valors del paisatge

Burgans és una plana amb conreus de secà rodejada de muntanyes. Compta amb un gran patrimoni cultural i natural. Per exemple, aproximadament 2.016 hectàrees han estat declarades CUP (forests gestionades per la Generalitat de Catalunya).

EL MIRADOR

MORRAL DE CABRAFEIXET

El Morral de Cabrafeixet, situat al paisatge veí de les serres de Cardó-Boix, és una de les fites emblemàtiques d'aquest paisatge, visible des de bona part de la plana dels Burgans. De la mateixa manera, esdevé un bon mirador d'aquest singular paisatge caracteritzat pels conreus de secà i pels masos i casetes distribuïts de manera disseminada.

ALBERT FARNÓS, ESCOLA D'ART I DISSENY DE TARRAGONA

la cova de les Calobres, a l'interior de les quals s'hi troben pintures rupestres. Molt a prop d'aquesta cova, just fora de la unitat, hi ha Cabrafeixet, també amb abrics amb pintures d'aquesta mena. Aquests dos indrets, declarats patrimoni mundial per la UNESCO el 1998, confereixen a la zona un alt valor, ja que indiquen que, el que avui són terres d'oliveres, garrofers, vinya i fruiters, a l'època prehistòrica estaven cobertes d'alzinars i pinedes; alguns barrancs, avui secs, eren rierols d'aigües clares; les muntanyes eren plenes de tota mena d'arbres, i tant a la zona més plana dels Burgans com a les parts més altes de les serres que l'envolten, hi havia una rica fauna salvatge.

Altres elements històrics són les oliveres singulars i monumentals que conserva l'espai. Tots els oliverars són excepcionals i, llevat de les zones amb oliverar intensiu, la majoria tenen més d'un segle d'història. Tot i això, hi ha exemples puntuals que destaquen per les seves mides, formes i dimensions. Prop del poble de Rasquera hi ha tres oliveres de la varietat farga amb mides que superen els 4 m de perímetre de soca amb 1,3 m d'altura. Aquestes dimensions indiquen que aquest arbre fa centenars d'anys que va ser plantat.

El paisatge dels Burgans és aprofitat pels itineraris excursionistes i de bicicleta de muntanya, que travessen la unitat d'est a oest en diferents parts de la plana. Tot i que no hi ha cap itinerari sencer dins mateix de la unitat, ja que tots s'endinsen cap a les serres, els trams que

passen pels Burgans són afavorits per un terreny pla, la qual cosa els fa ideals per realitzar activitats en família. Els boscos de pins dels Burgans també són coneguts per l'afluència que hi ha de buscadors de bolets quan n'és l'època. Per la proximitat de la unitat al riu Ebre hi ha certs usos socials que s'hi poden associar. Així, hi ha la pràctica del piragüisme, amb la qual es poden apreciar els marges de riu que limiten la unitat pel nord.

L'agricultura i la ramaderia han estat els motors econòmics que han modelat els Burgans, i es caracteritzen per contenir uns valors productius associats al paisatge. Per exemple, l'oli d'oliva Baix Ebre-Montsià que es pot trobar a la part del terme del Perelló i que és denominació d'origen protegida (DOP).

Com a elements singulars amb valor estètic cal destacar les boires que baixen pel riu Ebre des de la cubeta de Móra i s'endinsen cap al Burgar. •

La sèrie Paisatges de Catalunya es fa amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge i del Departament de Territori i Sostenibilitat

<http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs.php>

El pla del Burgar també alberga altres zones que cal considerar per la seva importància com a connector funcional. L'extrem sud, entre la serra del Boix i el tossal de Montagut, es considera rellevant per l'alimentació d'animals com l'àliga cuabarrada. En aquests espais és molt important el conreu arbore de secà per tal de mantenir la funcionalitat ecològica de l'espai, ja que hi hivernen molts turdids.

També hi ha la riera de Comte, a l'extrem nord de la unitat, que connecta el riu Ebre amb l'interior de la plana. La desembocadura d'aquesta riera, al riu Ebre, en fa un dels espais més apreciats geològicament a Catalunya: la vall de l'Ebre de Miravet, on el riu s'encaixa i dona lloc a un espai amb unes característiques geològiques molt apreciades pels científics.

Malgrat l'absència d'assentaments de població, el territori té un gran nombre de valors històrics. Ja hem esmentat la presència de la pedra seca, de masos, i dels camins ramaders, però n'hi ha d'altres. Per exemple, al territori hi trobem